

Az archaikus jogfejlődés

kronológiák

	<u>Társadalom</u>	<u>Állam</u>	<u>Jogfejlődés</u>
? - kb. Kr.e. IV. sz. eleje	Quiritár civilizáció patriarchális rabszolgaság	Archaikus állam, köztársaság kialakulása	Archaikus jog
Kr.e. IV. sz. második fele – I. sz. vége	Nagyüzemi rabszolgaság	Köztársaság	Preklasszikus jog
Kr.u. I. sz. - Kru. III. sz.		Principátus	Klasszikus jog
Kr.u IV. sz. eleje -	Átmenet a feudalizmusba	Dominátus	Posztklasszikus jog

átmenet a köztársasági államrendbe (Kr.e. V. század eleje - Kr.e. 367 vagy 287) - összefoglalás -

- Valószínűleg **több nemzedéken át tartó alkotmány- és szervezet-átalakulási folyamat**, melyet egy szűk *patriciusi* réteg uralma jellemzett;
- A közélet lassú, **tapogatózó átalakítása**, megőrizve a királykor azon hagyományait, amelyek nem jártak egyeduralkodói törekvésekkel;
- Egy új politikai erő, az eddig közéleten kívül rekedt királyi ***cliensi réteg*** benyomulása a közéletbe, melyet tagjai katonai jelentősége tett elodázhatatlanná - a ***plebs*** hatalmi tényezővé vált;
- A ***Senatus erőfölénye***, a végrehajtó szervekkel kapcsolatos kísérletek teljes alárendelése ezen szerv akaratának;
- Szükségmegoldások, **kompromisszumok** és új hatalmi formák kikísérletezése a társadalmi rétegek közötti küzdelemben.
(pl. XII táblás törvények - **Kr.e. 449-ben *lex***)

leges duodecim tabularum

okok:

a *plebs* tagjai magánjogilag sokáig másodrendű polgárok voltak

jogbizonytalanság

(titkos, íratlan jog a *pontifexek* kezében)

a *tribunus plebis* obstrukciója
(3. *secessio*)

decemviri legibus scribundis

politikai kompromisszum:

- **a jog írásba foglalása**
- (jogegyenlőség)

aequatio iuris

Célok:

- **gátat szabni egy olyan *ius Quiritium* alkalmazásának, aminek létrejöttére a *plebs*nek semmilyen befolyása nem volt, s amely eredetileg nem vonatkozott tagjaira;**
- **megakadályozása annak, hogy a jogszabályok alkalmazása, illetve a jogi normák értelmezése kizárólag csak a *patriciusok* (*pontifexek*) önkényétől függjön, vagyis a **JOGBIZTONSÁG** elérése azáltal, hogy az érvényes jogot legalább a nép számára írásba foglalják; illetve azon szokásjogi szabályok elismeretése, amelyek a *plebeius-patricius* gazdasági kapcsolatokból az idők folyamán kinőttek.**

a XII táblás törvény tartalma

jellel:

- A római szokásjog és
- a társadalmi-közjogi kompromisszumok eredményei magánjogi vonatkozásainak rögzítése
- régi szabályok rögzítése néhány újítással
- nem kodifikáció!!
 - nem törekszik teljességre
 - a vitatott szabályok egyértelműsítése a célja
 - az alapvető, tiszta szabályokat ismertnek veszi, azokkal nem foglalkozik
- magánjogi és eljárásjogi szabályok

a normák eredete:

- törzsi-szokásjogi normák
- szakrális eredetű normák
- legiszlatív (új) normák

jogi normák (*ius*) az ősi Rómában

- a belső béke megteremtésének legfontosabb eszköze a normák alkotása, a közösség együttéléséhez szükséges szabályok megteremtése volt ennek több útja lehetett:
 1. közismert normák spontán közösségi kikényszerítése
(az állam csak olyankor avatkozott be a szabályok megállapításába, ha a közismert szabály nem hatott kellően vagy teljesen hiányzott a szabály)
(törzsi szokásjogi normák 1.)
 2. állami beavatkozás
 - a. *iurisdictio* (király - *magistratus*)
 - választás különböző ismert normák közül
(törzsi-szokásjogi normák 2.)
 - antagonisztikus ellentét esetén
istenek segítségének kérése
(szakrális eredetű normák)
 - b. *legislatio*
új problémákra új normák alkotása
(legiszlatív normák)

1. törzsi-szokásjogi normák 2

- A kezdetektől a király feladata volt, hogy az ismert – sokszor egymással ütköző – „magukkal hozott” törzsi-nemzetségi szabályok közül **kiválasszon egyet**, ami az adott vita eldöntésénél alkalmazni kell.
- Ezen tevékenysége során a király tehát több közismert és lehetséges megoldási lehetőség, norma közül választott ki egyet és ezzel azt **a „rómaiak” szabályává tette**. A pontifexek testülete pedig „elraktározta” a kiválasztott normát.
- Ezután az azonos vagy **hasonló tárgyú vitákban ezt kellett alkalmazni**. Az adott megoldás szokásszerű, vissza-visszatérő alkalmazása elerőtlenítette az ezzel a szabállyal ellenkező normákat, átadta őket a feledésnek.
- Ezzel az „elfogadó-selejtező” tevékenységgel az államhatalom képviselője nagy szerepet vállalt **a szokásjog (ius) alakításában**.

törzsi-szokásjogi normák (példák)

A normák eredete a szankciók alapján ismerhető fel

– **spontán kikényszerítésű normák**

- tolvaj rabszolgával szemben (VIII.14)
- hamis tanúval szemben (VIII.23)
- megvesztegetett bíróval szemben (IX.3)

– **közösségi talioval sújtott cselekmények**

- ügyleti tanúskodást megtagadóval szemben (VIII.22)

– **önhatalmat engedő és korlátozó normák**

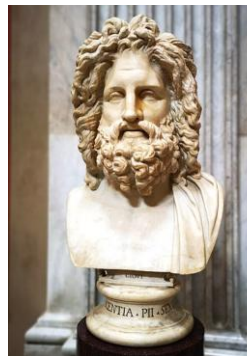
(az önhatalom családon belül és idegenekkel szemben korlátlan volt)

római polgárral szemben csak társadalmi ellenőrzés mellett volt alkalmazható

- éjjeli tolvaj megölése (VIII.12)
- tagcsönkítés (VIII.2)

2. szakrális eredetű normák

- A sokfelől jött, **sokféle életmódú közösségben** voltak olyan viták, melyek „elvi jellegű” döntést, **norma-kiválasztást** igényeltek olyan kérdésekben, mely mögött a közösség **különböző csoportjainak kollektív érdekei** húzódtak meg.
- A király **saját tekintélyén alapuló**, egyik csoport számára kedvező norma megállapítása ilyenkor a másik fél elégedetlenségét váltotta volna ki, ami **belső rend felborulásával** járhatott volna. A magánvita tehát olyan kérdést vetett fel, melynek eldöntésén **az egész közösség léte múlt**.
- Ilyen esetben a király **nem vállalta** egyedül az alkalmazandó szabály kijelölésének, kiválasztásának ódiumát, hanem **az istenek akaratára hivatkozva** jelölte ki a vita eldöntéséhez szükséges normát.

szakrális eredetű normák (2)

- Szakrális normát jelölt meg, az istenekre hivatkozott, mikor **iurisdictionis tevékenysége során** megmondta, hogy milyen szabálynak kell érvényesülnie az adott probléma megoldása során, van-e jogeszköz a konfliktus feloldására.
- Rómában tehát **szakrális jellegű** normák jelentek meg olyan kérdéskörökben, ahol **a közösség egyes rétegei közötti „emberi úton” kibékíthetetlen (ANTAGONISZTIKUS) társadalmi ellentétek** élet kellett elvenni.
- A király kiválasztásával – isteni segítséggel – szintén **„római” szabályokat** teremtett, amelyeket a későbbiek során követni kellett a közösség minden tagjának.

szakrális eredetű normák (példák)

Clienseket védő szabályok

„A patronus, ha cliensét becsapja,
átkozott legyen (*sacer esto*)”
(VIII.21)

Paraszt-pásztor ellentétek

- a ház védelme (VIII.10)
- nyomozás a házban (VIII.15/b)
- a vetés védelme (VIII.9)
- a vetés eléneklése (VIII.8/a)
- határkő védelme
- igavonó állat védelme

3. *legislatio*

- A frissen összeverődött és teljesen új körülmények közé került közösségben több olyan **vita-helyzet** is felmerülhetett, amely szükségessé tette **ÚJ eligazító normák** alkotását is, előbb a közösség, majd a király révén.
- Az új közösség együttélésében idővel olyan **új kérdések, új szükségletek** merültek fel, amelyekre nem voltak *iurisdictio* révén megjelölhető már ismert normák, szabályok. A közhatalom gyakorlóinak **új szabályokat, törvényeket** kellett teremteniük (***legislatio***).
- Az új normákat (*lex*) – sokszor más közösségek **mintáit követve** – ki kellett jelölni, meg kellett szövegezni, és ki kellett hirdetni. Mivel az új normák a közösség tagjaira vonatkoztak, ezért **meg kellett kérdezni a közösséget** a szabályok elfogadása felől.

legislatio (2)

- Kialakult az új szabályok megalkotásának egy bizonyos **szokásjogi rendje**.
 - A korai időkben a **Senatus tagjai** érdemileg, a katonák gyűlése pedig formailag részt vett a normák elfogadásában.
 - A despotikus királyság alatt a **legislatio** csak a **király joga** volt, saját felelősségére alkotott normákat a közösség számára. (*leges regiae*)
- A kihirdetésre azért volt szükség, hogy a **normák ismertté** váljanak.
- A törvények **szakrális megerősítésre** is szorultak, azért hogy mintegy természetfölötti erők pótolják a természetes megszokottság hiányát.

legislatio (példák)

- a *ius Quiritium* körében kötelező az **állami segítség** kérése
 - a **pereskedés kötelező szabályai** (I.)
 - az idézés szabályai (I.3)
 - a tárgyalás szabályai (I.9)
 - kimentési okok a megjelenés alól (II.2)
 - a **végrehajtás szabályai** (III.)
- az **önhatalom** közösségi kontroll alá helyezése
 - a fegyveres tolvaj megölése (VIII.13)
- **új legális szankciók - enyhítések**
 - tarifális büntetések (VIII.3)
 - különbségtétel szándék és véletlen között (VIII.24/a)
 - fiatalkor figyelembe vétele (VIII.14)
- **új szomszédjogi szabályok**
 - pl. úttal, mezsgyével, határon álló fával, áthulló gyümölccsel, vízvezetéssel kapcsolatban (VII.)
- **korábbi szabályok pontosítása**
 - méregkeverés (VIII.25)
- **újítások**
 - filius* háromszori eladása (IV.2/b)
 - válás szabályozása (IV.3)
 - gyámsági és gondnoksági esetek (V.7/c)

a *ius*-on túli normák az ősi Rómában

- **IUS**: összetett magatartási normarendszer, amely mögött az állami kényszerhatalom áll = *ius Quiritium* - *ius civile*
- Társadalmi normaként érvényesültek a korai Rómában az istenek védelme alatt álló együttélési szabályok, a **FAS** szabályai is.

Általában áthághatatlan parancsokat közvetítettek, amelyek betartása az isteneknek tetsző volt („*fas est*”), illetve olyan tilalmakat fogalmaztak meg, amelyek megszegése az istenek sérelmét jelentették („*nefas est*”), és isteni („emberek által nem irányítható”) szankciót vontak maguk után.

- Szokásként érvényesültek továbbá azok a szabályok, melyeket ma erkölcsi, etikai normáknak neveznénk. A rómaiak ezeket a szabályokat a **MOS** körébe sorolták be. Az elődök szokásának, kívánságának (*mores maiorum*) betartását az ősök tisztelete és tekintélye segítette. Hallgatólagosan az egész közösség által elfogadott szabályok voltak ezek (pl. a családi belső viszonyok jogon túli szabályai tartoztak ide). A korai köztársaság korában a betartásukra való odafigyelés intézményesült, és a **censorok** feladatává vált.

az archaikus jog - a *pontifexek*

Pontifices – papi testület

- a világi jog hivatásos ismerői voltak
- a szakrális normák betartásának felügyelete volt a feladatuk
- emellett a világi jog emlékezetben tartása, **értelmezése** is
(a *magistratusok* tanácsadói voltak)
- szigorú formalizmus (*carmina*)
- **responsum**ok magánszemélyeknek is
 - jogi ügylet helyes formája
 - jogi aktus érvényességének vizsgálata
- *libri pontificales* - titkos tudomány!!
decreta
responsa

a pontifexi interpretatio

INTERPRETATIO (jogértelmezés): logikai művelet

- a konkrét helyzet (**történeti tényállás**) alárendelése
- egy absztrakt jogszabálynak (**törvényi tényállás**)

nyelvtani értelmezés

rendszerint értelmezés

logikai értelmezés

történeti értelmezés

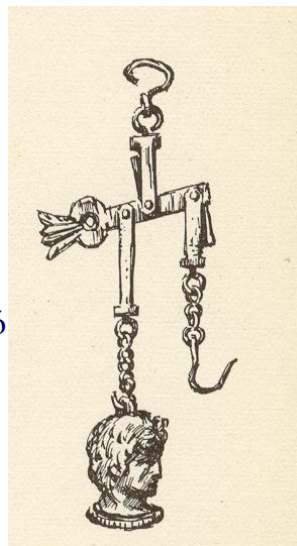
Analógia legis (törvényanalógia) = a jogszabályt olyan **tényállás**ra alkalmazzuk, amely nem valósítja meg a jogszabály törvényi tényállási előfeltételeit, de ahhoz lényegesen (jogi lényeg - *eadem ratio*) hasonló.

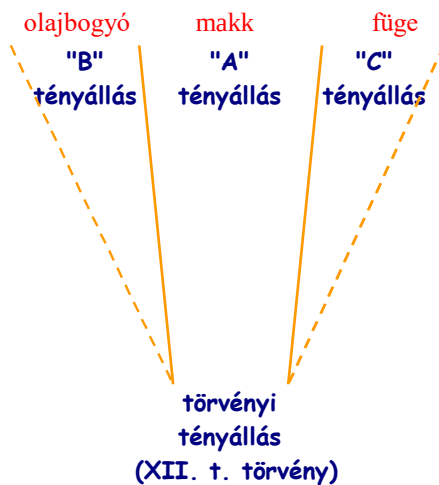
Tkp. új szabály létrehozása: IV. 2b; Gaius 1.132.

Analógia iuris (joganalógia) = nincs hasonló eset sem, a jogrend bizonyos vezérgondolatai alapján dönt a jogalkalmazó: jóhiszeműség, méltányosság, stb. alapján

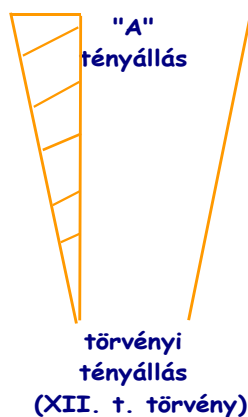
a nyelvtani interpretatio eredménye

1. **Megállapító értelmezés** = a törvényi tényállás megfelelően lefedi a történeti tényállást, a szabály minden további nélkül alkalmazható.
2. **Kiterjesztő értelmezés** = meglévő szabály elveinek alkalmazása újabb szabályozandó helyzetre (a szabály nyelvtani értelme szerint eredetileg oda nem tartozó esetre) - VII.10; VI.8.
3. **Megszorító értelmezés** = az eset a nyelvtani értelmezés szerint az adott szabály alá tartozna, de kiveszik onnan, valamilyen indokkal - IV.2b = Gaius 1, 132a; X.8.

Kiterjesztő értelmezés

„A XII t.t. biztosítja, hogy a más telkére áthulló makkot
össze szabad szedni.”

Megszorító értelmezés

„Aranyat se temessenek vele. De akinek fogai arannyal vannak
kapcsolva, ha azt vele elégetik, vagy eltemetik, az nem törvény-
sértő.”

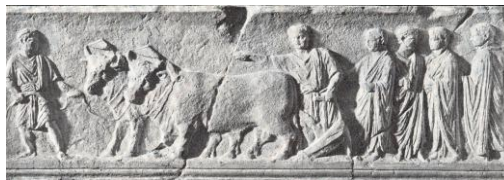
analogia legis

A kiterjesztő értelmezéstől megkülönböztetendő az *analogia legis* (törvényanalógia)

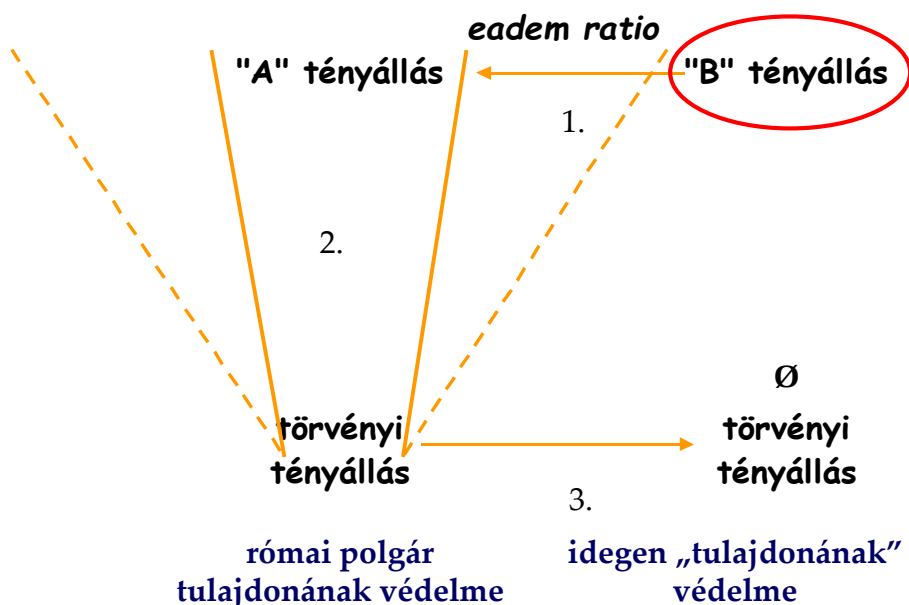
Alapelve: a megoldatlan eseteket (**joghézag**) hasonló ESETEK-RE vonatkozó jogszabályok figyelembevételével kell megoldani.

Három feltétele van az *analogia legis* alkalmazásának:

- a vizsgált esetre egyáltalán **ne legyen jogszabály** (joghézag);
- a vizsgált ESET és egy már szabályozott ESET **legalább egy** lényeges **elemében** valamilyen közösséget mutasson fel;
- a közös elemnek a törvényi tényállás **lényeges elemét** kell érintenie, amiben a jogalkotó állásfoglalásának lényege (*ratio*) fogalmazódik meg = *eadem ratio*

analogia legis - joghézag esetén

a pontifexek privilégiumának megtörése

A pontifexek = a jogszolgáltatás szakértő testülete, szükségesek voltak, mert

- a *iurisdictio*
- a *iudicatio* ellátói nem ismerték a jogot.

Vagyis más személyi kör rendelkezett a jogismerettel és a jogszolgáltatási jogkörrel!!

1. A XII táblás törvény már felfedte a titkok egy részét, a magánjog és eljárási szabályok nagy része ismertté vált
2. *Ius Flavianum* (Kr.e. 304) - Cnaeus Flavius közzé tette a perbeli mondókat
3. Kr.e. III. sz. eleje: Tiberius Coruncanius, az első *plebeius pontifex maximus* nyilvánosan kezdte osztogatni jogi tanácsait, *responsumait*

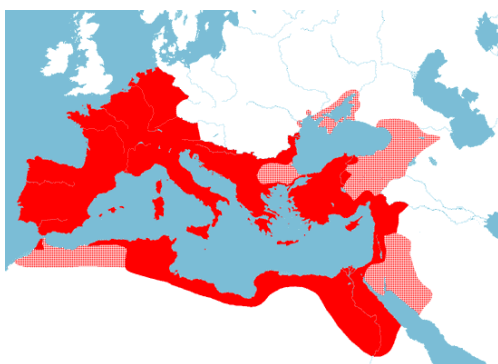
A jog szabad, világi tudománnyá vált

kronológiák

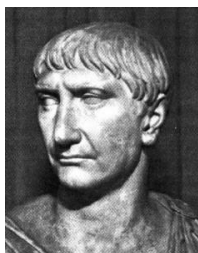
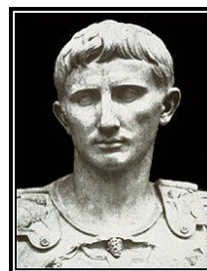
	<u>Társadalom</u>	<u>Állam</u>	<u>Jogfejlődés</u>
? - kb. Kr.e. IV. sz. eleje	Quiritár civilizáció patriarchális rabszolgaság	Archaikus állam, köztársaság kialakulása	Archaikus jog
Kr.e. IV. sz. második fele – I. sz. vége	Nagyüzemi rabszolgaság	Köztársaság	Preklasszikus jog
Kr.u. I. sz. - Kru. III. sz.		Principátus	Klasszikus jog
Kr.u IV. sz. eleje -	Átmenet a feudalizmusba	Dominátus	Posztklasszikus jog

a principatus

- A köztársasági államszervezeti hagyományok bizonyos feléléstése, illetve megtartása mellett is a *principatus* egy új hatalmi rendszert jelentett, amelyre két hatalmi szerv nyomta rá a bélyegét: a *princeps* és a *Senatus* kettős hatalma (*diarchia*);
- Annak ellenére, hogy a *Senatus* politikai szerepének és korábbi hatáskörének egy részét átmentette, a *princeps* játszott domináns szerepet az államszervezetben;
- A *praetura* kivételével a köztársasági tisztségek fokozatos kiüresedtek, és feladatuk körük átkerült a császár által kinevezett hivatalnokokhoz, amelyek egy bonyolult, de a Birodalom igazgatására ALKALMASABB rendszert képeztek;
- A népgyűlések politikai szerepének megszűnte, majd teljes eltűnésük egy abszolutisztikus berendezkedést tükrözött, amelyben azonban – a legjelentősebb uralkodók alatt – az egész szabad társadalom érdekei is figyelembe vették.

Kr. u. 9.

Kr.u. 116.

a princeps

Augustus monarchikus szándéka elsősorban

- a tisztségek halmozásában,
- utódlásipolitikájában, valamint
- a személyét körülvevő külsőségekben mutatkozott meg.

I. Olyan köztársasági hatalmi jogkörökkel ruházták fel, amelyek mindegyike – egyenként vizsgálva – **a köztársasági törvények keretein belül maradt**, amelyeknek egy személyben, a *princeps* személyében való egyesülése azonban egyértelműen az EGYEDURALMAT jelentette.

Kr. e. 23 nyarán állandóra felruházták az *imperium proconsulare*-val és a *tribunicia potestas*-sal.

- Előbbi a **hadserg és azon provinciák feletti** uralmat jelentette, amelyekben legiók állomásoztak, vagyis szinte az egész Birodalomra kiterjedt **legfőbb katonai parancsnoki jogköre**. Ebben a tekintetben Augustus egy **katonai monarchia** feje lett. Ugyanakkor ellátta a **legfőbb bíró** feladatait is.
- b. A tribunusi hatalom a sérthetetlenség (*sacrosanctitas*) és a Róma városa feletti hatalom szempontjából is fontos volt. Ezen hatalom révén a princeps megkapta a **közélet feletti teljes ellenőrzés** lehetőségét, hiszen a tribunusi intercessio gyakorlásával az összes magistratusok és a Senatus ellen is felléphetett.

a princeps (2)

- Augustus utódai uralkodásuk elején a Senatus által hozott senatusconsultum révén **ugyanezen jogokat** kapták meg.
- A Kr.u. 1. század végén a *lex de imperio Vespasiani* továbbá olyan előírást is tartalmazott, mely szerint a császár mindent megtehetett, amit az állam érdeke (*ex usu rei publicae*) megkövetelt.
- Az állami szuverenitás letéteményeseként és törvényhozóként a császár nem volt kötve a törvényekhez („*princeps legibus solutus*”).
- Erkölcsi kötelessége volt azonban a jogszabályok és szokások betartása, ellenkező esetben összeesküvésekkel kellett számolnia.

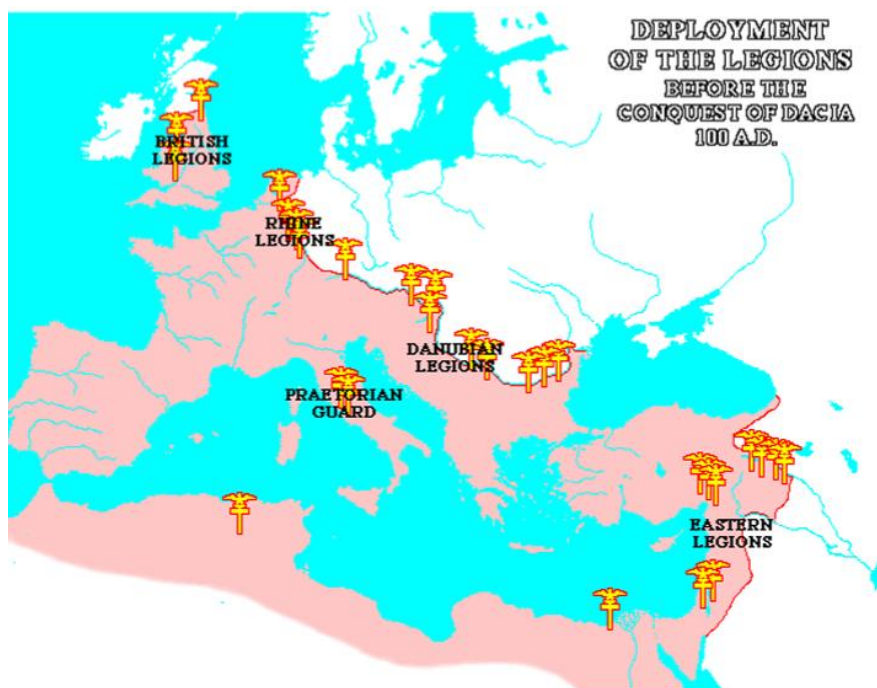
I. A második egyeduralmi elem az **utódlási politika** volt. A princepshez legközelebb álló férfi rokon tarthatott igényt a rónra (örökbefogadások, hatalmi szóra létrejött házasságok egítették a rendszert). A *princeps*i cím **öröklődését** a kortársak magától értetődőnek találták.

A császári családon kívülről jövő trónkövetelők a Ieverusokig (Kr.u. 2. sz. vége) mindig elbuktak.

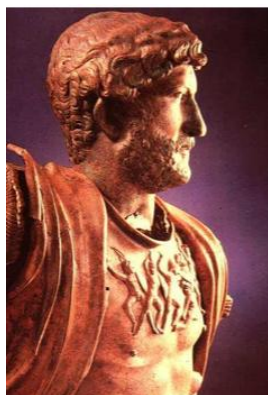
a *princeps* és a hadsereg

- A *princeps* hatalmának legbiztosabb bázisát a *legiók* képezték.
 - a császár volt a hadsereg főparancsnoka,
 - elrendelte a sorozást,
 - kivetette és beszedette a katonák zsoldjának fedezésére szolgáló adókat,
 - döntött a háború és béke kérdésében és
 - szerződéseket kötött idegen államokkal.
- A *patronus* és *cliens* bizalmi kapcsolata jellemezte a *princeps* és a hadsereg kapcsolatát.
- A hadseregnek a *principatus* korában egyre nagyobb szerepe lett a következő *princeps* kiválasztásában, *imperatorrá* való kikiáltásában.

Dinasztiaváltások esetén csak a **seregek közötti belháborúk** dönthettek a hatalomról.

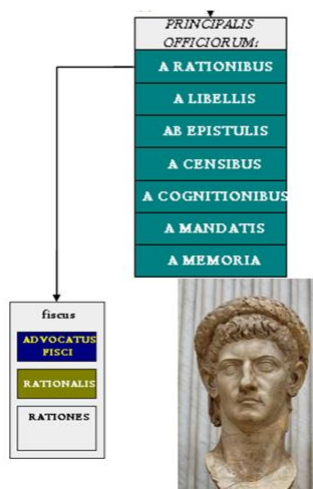

kormányzás

- A császár **rendeletek** útján kormányzott, amelyek **pecséttel ellátott levél** formájában jutottak el az érintettekhez. Sok esetben a jogi problémáikkal a császárt megkeresők, magán személyek vagy hivatalnokok kérelmeire adott válaszról volt szó (**rescripta**). Jogi tanácsokat is a császár tekintélyénél (*ex auctoritate principis*) fogva osztogattak ebben a korban.
- A császár a döntéseket egy **tanács** (*consilium*) meghallgatásával hozta. A császári tanácsadó szerv Hadrianus (Kr.u. 117-138) óta **állandó szervnek** volt tekinthető. A tanács és a császár kapcsolatának egyik legfontosabb jellegzetessége a **formalitások teljes kizárása** volt.

udvari igazgatás

- Claudius (Kr.u. 41-54) korában megjelent egy viszonylag állandó **udvari igazgatási szervezet**, amely a *princeps* munkáját volt hivatott megkönnyíteni.
- A hellenisztikus példákat követő szervezetben több **procurator**t bízta meg a különböző igazgatási feladatok ellátásával:
 - a *procurator a libellis* a beadványok feldolgozásával foglalkozott,
 - a *procurator ab epistulis* a kancellária vezetését látta el,
 - a *procurator a rationibus* a császári pénzügyeket **felügyelte**,
 - a *procurator a studiis* szakmailag igényes feladatokat oldott meg,
 - a *procurator a cognitionibus* a jogi kérdések megoldásáért felelt,
 - a *procurator a memoria* a levéltárat **kezelte** stb.

a *Senatus*

- alkalmas eszköz volt egy új vezető elit hatalmának alábástyázására
 - a *princeps* saját ellenőrzése alá helyezte, vagyis gyengítette hatáskörét
 - de a *Senatus* fokozatosan átvette azokat a jogosítványokat, amelyekkel korábban a népgyűlések rendelkeztek
 - Tiberius óta a *magistratus*okat tulajdonképpen a *Senatus* választotta a *comitiák* helyett
 - a törvényhozási jogosítványokat is a *Senatus* örökölte meg, s ezt a császár jóváhagyása mellett gyakorolta.
- Hatalmi köre:
- a *senatori provinciák* kormányzásának megszervezése;
 - azokba *magistratus*ok jelölése és kinevezése;
 - a *senatusconsultum*ok kibocsátása, amelyen keresztül törvényhozási feladatait gyakorolta a testület. (A *senatusconsultum*ok ettől kezdve általános, mindenki számára kötelező jogi normává váltak!!)
 - bíráskodás a *senatori* rangúak büntető ügyeiben;
 - beleegyezése törvényesítette a katonai csapatok által kikiáltott *princeps* trónra léptét.

a hivatalnokrendszer

professzionális, bürokratikus közigazgatás

Senatori hivatalnoki karrier

(köztársasági tradíciók)

valamennyi
köztársaságkori
magistratura fennmaradt
(kivéve *censor*)

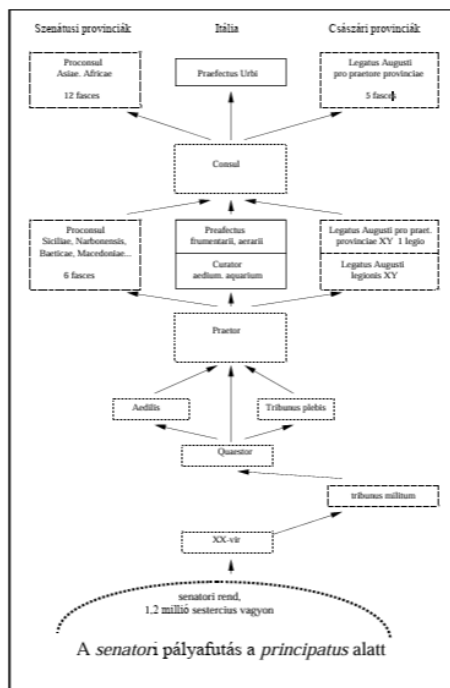
Lovagi hivatalnoki karrier

(birodalmi léptékű bürokrácia)
a *princeps* kinevezése alapján
szigorú hierarchiába szervezve

*praefectus*ok:

praefectus urbi
praefectus annonae
praefectus vigilum
praefectus praetorio

átfedések lehetségesek a két modell között - cikk-cakk lefutású
életpályák

comitia

- jelentőségük fokozatos csökkent
 - ennek oka: már a késő köztársaság korában sem voltak az egész *populus Romanus* akaratának kifejezésére alkalmas fórumok (a szavazásokon csak a római alsóbb néprétegek vehettek részt, mivel a római polgárok más rétegei **távol éltek** a Vároستól, és így nem gyakorolhatták ezen jogukat.)
 - a népgyűlések jogosítványai a *principatus* alatt szinte teljesen megszűntek, kivéve azokat a **puszta látszat lehetőségeket**, melyek alkalmasak voltak a köztársaság-pártiak és a *senatorok* törekvéseinek megfigyelésére
 - a *comitiák* törvényhozó szerepe – néhány Augustus által megszavaztatott törvény után – szinte teljesen háttérbe szorult
 - a *magistratusok* választásában betöltött szerepüket egy Tiberius alatt bekövetkezett reform tette szinte semmivé
- (Tiberius újítása szerint a népgyűlés feladata annyi maradt, hogy **jóváhagyja** a *princeps* és a *Senatus* által előterjesztett listát a következő év tisztviselőiről)

A népgyűlések tehát elvesztették politika-formáló szerepüket

a principatus értékelése

- az ókor legjobban igazgatott és legtartósabb **területi állama** volt
- a történelem egyik legstabilabb állami berendezkedése
- az etnikai ellentéteket a városok önkormányzati lehetőségei és a **vallási tolerancia** szinte teljesen kikapcsolta
- a **nem latinok** bevonása a hadseregbe és az igazgatásba növelte azok római öntudatát, a rómaiság és a civilizáltság egymással rokon fogalmakká váltak (**romanizáció**)
- *constitutio Antoniniana* – Kr. u. 212.
- a társadalmi ellentétek is lecsendesedtek, a Birodalomban sokáig béke, a *Pax Augusta* uralkodott
- egyetemes „**jóléti állam**”-ként is értékeli, amely hasonlatos lehetett a felvilágosult abszolutizmus berendezkedéséhez

a principatus válsága

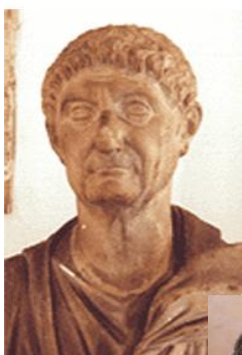
A Kr. u. 3. század második felében a Római Birodalom talán legnagyobb válságát élte át, amelyet külső és belső háborúk jellemeztek.

Csakúgy, mint az augustusi *principatus* esetén csak egy **új államforma** adhatott választ erre a súlyos válságra.

- A Diocletianus trónralépését megelőző 50 évben 70 császár és császárjelölt küzdött a hatalomért.
- Ugyanakkor a külső támadások sem kímélték a Birodalmat, de ennek ellenére meg tudta őrizni területi egységét, hozzávetőleg az Augustus által létrehozott határok között.

az abszolút monarchia állama

A kései császárkor állami berendezkedésének jelölésére leginkább a *dominatus* szó terjedt el, amely nem jelent mást, mint a Diocletianus (284-305) és a Constatinus (306-337) által megújított *Imperium Romanumot*.

a *dominatus*

A legfontosabb változások, amelyek ehhez a korszakhoz és államformához köthetők, vázlatosan a következők voltak:

- a kormányzati szervek elköltöztetése Rómából;
- a *Senatus* szerepének igen nagy mértékű csökkenése, szinte teljes kikapcsolása;
- területileg tagolt, *többes császárság* jött létre, amelyben rendkívül nagy szerepet kaptak a ceremóniális formaságok;
- rendkívül bonyolult bürokrácia léte, amelynek legfontosabb sajátossága a *polgári- és katonai hatalom elválasztása* volt;
- a provinciák (köztük Itália) kisebbé válása, számuk emelkedése és belső szervezetük egységessé válása;
- a germán eredetű népelemek jelentőségének megnövekedése az állami életben;
- a *kereszténység* államvallássá válása és mindent, az állami életet is átható jellege (Kr. u. 380 után).

a dominus

A császári hatalom bizonyos korlátozását jelentette az, hogy az uralkodói hatalom **több személy között** oszlott meg.

(A 3. század nehézségei bizonyították, hogy **egy uralkodó már nem elég** a feladatok, különösen a **katonai feladatok** megoldásához. A veszélyeztetett területek egyre inkább megkívánták a császár közelségét.)

- Diocletianus sajátos megoldásként a **tetrarchia** (négyes uralom) rendszerét vezette be, mely szerint maga mellé egy másik főcsászárt (**augustus**) állított és mindkettőjüknek alá rendelt egy-egy alcsászárt (**caesar**), és felosztotta maguk között a Birodalmat.
- A megkapott terület minden tekintetben az adott részuralkodó gondjára volt bízva.

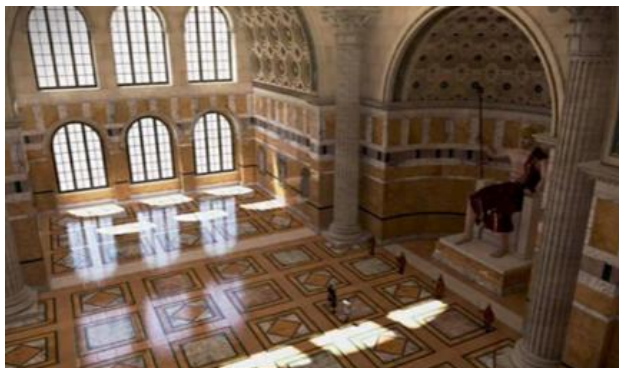
a dominus (2)

- Constantinus bár megszüntette a **tetrarchia** rendszerét, de ő is alcsászárrá tette felnőtt fiait, és a **TÁRSURALMI RENDSZER** – kisebb megszakításokkal – a Birodalom nyugati fele államiségének megszűntéig (Kr.u. 476) fennmaradt.
- A keleti és nyugati részek felett Kr.u. 395 után **önálló társzászárók** uralkodtak, akik egy egységes császári hatalom letéteményeseinek érezték magukat: elméletben egy **Imperium** létezett, de különböző székhelyekkel.

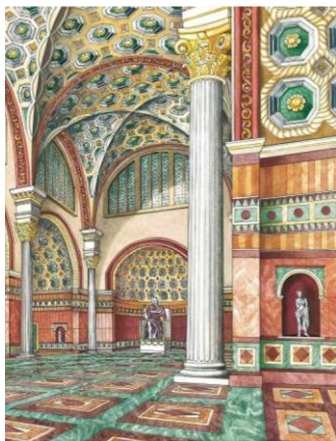
a dominus (2)

- Constantinus bár megszüntette a *tetrarchia* rendszerét, de ő is alcsászárrá tette felnőtt fiait, és a **TÁRSURALMI RENDSZER** – kisebb megszakításokkal – a Birodalom nyugati fele államiségének megszűntéig (Kr.u. 476) fennmaradt.
- A keleti és nyugati részek felett Kr.u. 395 után **önálló társcsászárok** uralkodtak, akik egy egységes császári hatalom letéteményeseinek érezték magukat: elméletben egy *Imperium* létezett, de különböző székhelyekkel.

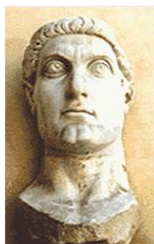
a császári udvar – *militia palatina*

A császári udvar legfontosabb szerve a **császár tanácsa** volt. Szemben a *principatus* korának uralkodóival ugyanis az abszolút császárok egy **állandó tanácsadó testülettel** vették körül magukat (*consilium, sacrum consistorium*), amely **főállású tanácsadókból** és a **legfelsőbb közigazgatási tisztségviselőkből** tevődött össze.

A császárhoz címzett beadványokat ez a tanács tárgyalta meg, és döntéseit levélformában hozta az érdekeltnek tudomására. Az ilyen (ügy)levelek **törvényerővel** bírtak és az egész Birodalomban (adott esetben a másik birodalom-félben is) követni kellett rendelkezéseiket.

A kései korban a tanácsban az egyik birodalmi *praefectus* (Keleten), illetve az egyik hadvezér (Nyugaton) szava vált döntővé.

az új birodalmi központ

a császári udvar (2)

Az udvarban működő, de az egész Birodalom igazgatására nagy hatással lévő tisztségviselők, az **udvari igazgatás vezetői** a következők voltak:

1. *Magister officiorum*.. Az udvari közigazgatás feje, későbbi fogalommal kancellárnak, vagy „miniszterelnöknek” nevezhetnénk. Feladata volt a négy részlegre osztott **császári hivatal vezetése**, amely a császár levelezését, ügyei vitelét intézte. Ő tárgyalt a külföldi követekkel, felügyelte az állami textil- és fegyvergyárakat, az államrendőrséget és béke idején a császári testőrséget.
2. *Quaestor sacri palatii*. A császári **rendeletek megfogalmazásáért** felelős személy volt, aki a keleti birodalom-félben az „igazságügy-miniszter” szerepét töltötte be.
3. *Comes sacrarum largitionum* és *comes rerum privatarum*: két pénzügy-miniszter, melyek közül az első az állami kincstár vezetője volt, míg a másik a császári magánkincstár, illetve a rendkívül kiterjedt magánvagyon kezeléséért volt felelős.
4. *Praepositus sacri cubiculi*. A császári kamarás, aki a legközelebb állt a császár személyéhez. Az uralkodóra nagy befolyással bíró tisztséget általában herélték töltötték be.

a birodalmi közigazgatás – *militia officialis*

Az udvarban, a császár közvetlen közelében élő igazgatási személyzet **mellett** meg kell különböztetnünk **a birodalmi közigazgatást**.

Ennek élén a négy *praefectus praetorio* állt. Ezek már nem a császári gárda parancsnokai – mivel a gárdát Constantinus Kr.u. 312-ben feloszlatta –, hanem **a polgári közigazgatás** legfontosabb vezetői voltak.

1. Az *Imperium Romanum* négy **PRAEFFECTURÁ**ra volt osztva, két-két birodalmi *praefectussal* a két Birodalomrészben. Ezek, mint **a császár képviselői** az alájuk rendelt területek **teljes polgári közigazgatásáért** felelősek voltak:

a jogszolgáltatás, az építkezések, a közlekedés, a posta, az árak ellenőrzése, a katonaaállítás és a hadseregek ellátása, valamint az adószedés, mind az ő feladatkörükbe tartozott.

Már a *principatus* alatt (Kr. u. 200-tól) szokás szerint a **legnevesebb jogtudók** közül kerültek ki a *praefecti praetorio*, akik a *dominatus* alatt is nagyban hozzájárultak **a jogfejlődés irányításához**.

a birodalmi közigazgatás (2)

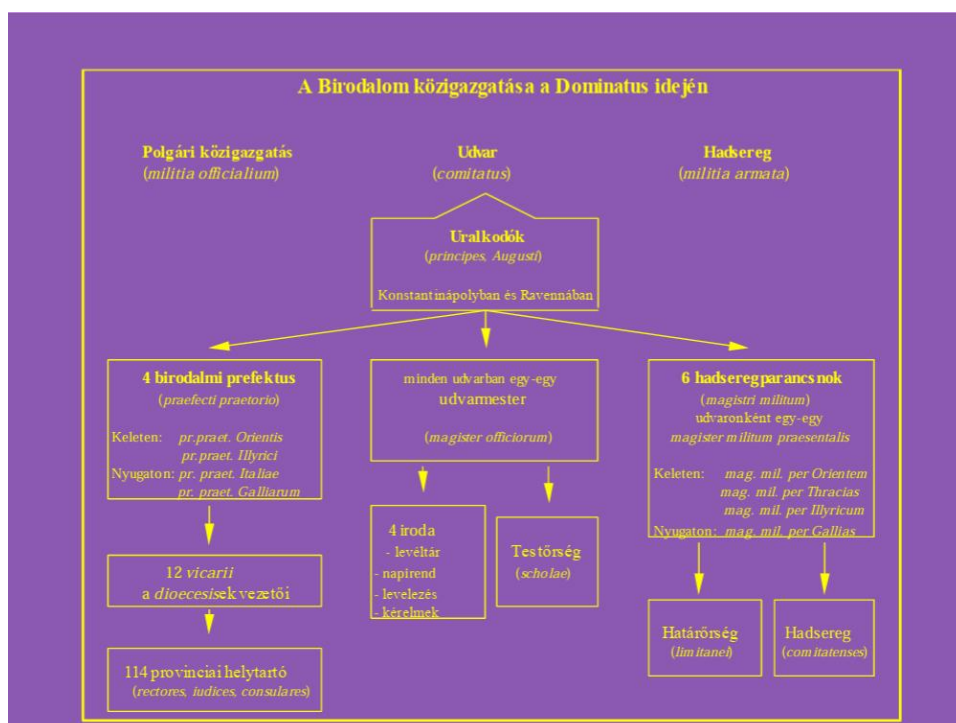
2. A négy *praefectura* alegységeit **KERÜLETEK** (*dioecesis*) képezték, melynek élén *alpraefectusok* (*vicarii praefectorum praetorio*) álltak.
 3. Egy-egy kerület pedig **PROVINCIÁ**kra oszlott, melyek száma Diocletianus óta körülbelül **száz körül** mozgott.
- Egyes provinciák (Itália, Egyiptom) kivételes helyzete megszűnt, eltűnt a császári és *senatusi provinciák* közötti megkülönböztetés, ami **a területi igazgatás egységessé** válását szolgálta.
- A *provincia* helytartóját a *praefectus* javaslatára a császár nevezte ki. A helytartó, aki csak a *praefectus*on keresztül tartott kapcsolatot a császárral, – eltérően a *principatus*kori gyakorlattól – **nem rendelkezett katonai hatalommal**.

a *dominatus* területi szerveződése

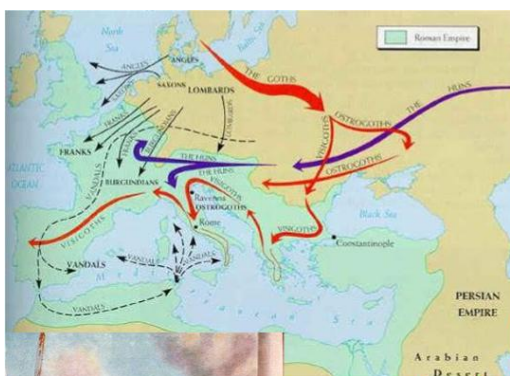

Praefectura - dioecesis - provincia

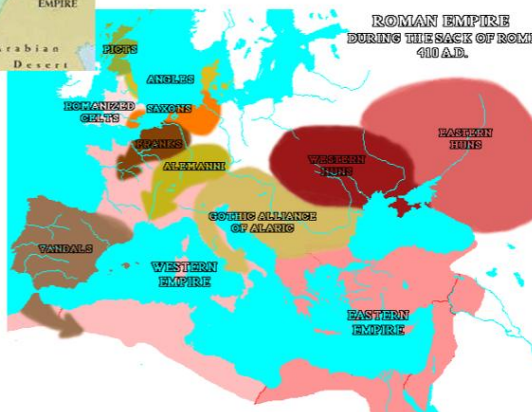
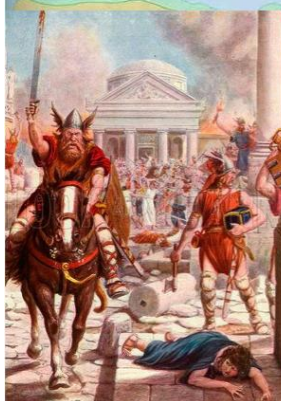

a birodalom végnapjai

- Kr.u. 395: Bekövetkezett a **Római Birodalom kettészakadása** az eltérő gazdasági és politikai fejlődés és az eltérő külső környezeti tényezők miatt.
- Kr. u. 476: Felbomlott a Római Birodalom nyugati része és különböző germán királyságok jelentek meg területén. Ezek a **barbár államalakulatok** a maguk által alkotott *Leges Romanae Barbarorum* gyűjtőnévvel illetett jogkönyvekkel igyekeztek meghódított és hódító alattvalóik életét kordában tartani.
- A birodalmi eszme kisajátítójává a **keleti birodalom-fél** vált, melynek vezetői sokáig nem akarták lenyelni a békát, melyet az – igaz, hogy barbarizálódott, de hatalmas – nyugati fél elvesztése jelentett.

A barbár inváziók

a *dominatus* értékelése

- A *dominatus* rendszerének még egyszer sikerült megszilárdítania a Birodalmat, és néhány évszázaddal kitolni a felbomlás dátumát.
- A **külső nyomásnak** az állam az abszolút monarchia és a **fejlett bürokrácia**, a hadsereg átszervezés és az adóemelés eszközével próbált ellenállni. Végeredményben azonban a központi hatalom kénytelen volt meghátrálni a **helyi és feudális jellegű hatalomgyakorlók** előtt.
- A határookra nehezedő nyomás, a **nyugati közigazgatás csődje** és a **hitváltás** szintén hozzájárult a birodalmi képlet feladásához Nyugaton.
- Keleten a **Bizánci Birodalom** megőrizte a Birodalom államszerkezeti és igazgatási hagyományait egészen 1453-ig.
- De a Birodalom nyugati örökösei is, a germán államok és az Egyház is tovább ápolták a római állameszmét.
- A Pápaság és a középkori császárság is joggal tarthatta magát a nagy Birodalom utódjának.

kronológiák

	<u>Társadalom</u>	<u>Állam</u>	<u>Jogfejlődés</u>
? - kb. Kr.e. IV. sz. eleje	Quiritár civilizáció patriarchális rabszolgaság	Archaikus állam, köztársaság kialakulása	Archaikus jog
Kr.e. IV. sz. második fele – I. sz. vége	Nagyüzemi rabszolgaság	Köztársaság	Preklasszikus jog
Kr.u. I. sz. - Kru. III. sz.		Principátus	Klasszikus jog
Kr.u IV. sz. eleje -	Átmenet a feudalizmusba	Dominátus	Posztklasszikus jog

a preklasszikus jogfejlődés - az *interpretatio* elégtelensége

- A pontifexi *interpretatio* lehetőségei nem voltak elegendők a XII táblás törvény jogának továbbfejlesztéséhez.
- A Róma történelmében bekövetkező **gazdasági, társadalmi és kulturális változások**, melyek a paraszti társadalomból a **nagyvárosi-világhatalmi társadalommá** való átalakulást kísérték, természetesen nem hagyták érintetlenül a jog által szabályozandó életviszonyokat sem.
- A XII táblás törvény szűkszávúságával, nehézkes szövegével – a pontifikális *interpretatio* ellenére is – hamarosan **elégtelen lett** a megváltozott körülmények jogi kézben tartására. Egyszerűen elagot és **hiányossá vált**.

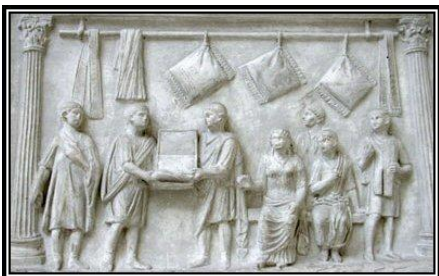
Újabb jogforrások után kellett nézniük a római jogszolgáltatásért felelős *magistratus*oknak.

törvények ?

- Az első lehetőség az lett volna, hogy a régi törvény(ek) elégtelen szabályait **új törvényekkel** helyettesítették, illetve egészítették volna ki.
- Azonban megállapítható, hogy a XII táblás törvény utáni időszakban a MAGÁNJOG területén a törvényhozás nem játszott igazán jelentős szerepet.
- Különböző számítások szerint a XII táblás törvénytől az időszámítás kezdetéig terjedő időszakban csak 24-30 magánjogi jellegű törvényt fogadtak el Rómában.
- A magánjoggal foglalkozó törvények is javarészt *plebiscitum* formájában születtek.
- A II. század közepétől pedig a törvényhozás teljesen a politika terére húzódott vissza, és **a politikai harcok eszközévé** vált.

a preklasszikus jogfejlődés

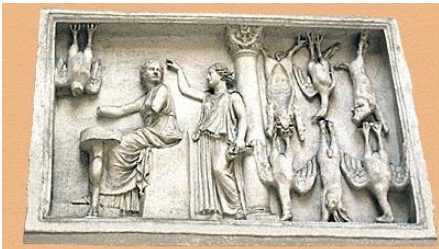

Pénzforgalom, távolsági kereskedelem
új gazdasági igények

a formális, merev
ius Quiritium
elégtelen már

az új megfelelő jogszabályok
kialakítása

a **PRAETOR** feladat lett
(*iurisdictio*)

Kr.e. 367. *praetor urbanus*
242. *praetor peregrinus*

ius praetorium

- Előfeltétel: a peres eljárás kettéosztottsága:

iurisdictio - PRAETOR *in iure*-perszakasz

jogkérdés

iudicatio - IUDEX *apud iudicem*-perszakasz

ténykérdés

cél: pártatlanság, gyorsaság

- *In iure* a felek kérelmére a *praetor* állást foglal:

– vagy nem avatkozik be az állam;

– vagy az állam beavatkozik:

- **ismert megoldást** jelöl ki a XII tábla (*ius civile*) alapján

- ha ilyen nincs, **saját belátása szerint** ad jogsegélyt az ú.n. *formula*val
(először *peregrinus*okkal kapcsolatos ügyekben - *praetor peregrinus*)
ius gentium, *aequitas*, *bona fides*, *ius naturale*, mint hivatkozási alapok

- a **formuláris eljárás** kialakulása

Kr.e. 2. század közepe - *lex Aebutia* = általánossá válik a formula alkalmazása a perekben

„iuris civilis adiuvandi, supplendi et corrigendi gratia”

mozgékony, rugalmas a gazdasági igényeknek megfelelő jog alakul ki

ius praetorium (2)

a jogbiztonság megvalósítása	jogtudomány
• konzervativizmus	<i>responsa prudentium</i>
• jogtudósi <i>consiliumok</i> (világi jogtudomány)	kazuisztikus (esetjogi) megközelítés
• <i>praetori edictum</i> (<i>ius edicendi</i>)	– <i>cavere</i>
– parancsok, tilalmak	– <i>agere</i>
– jogvédelmi ígérek	– <i>respondere</i>
– keresetformula-minták	rendszerkezési kezdemények, szabályok alkotása (<i>regulae</i>)
a praetor kötve lesz edictumához és átveheti elődje hirdetményét állandósulás	a preklasszikus jog: jogtudósok által alkotott és fejlesztett jogászjog

kronológiák

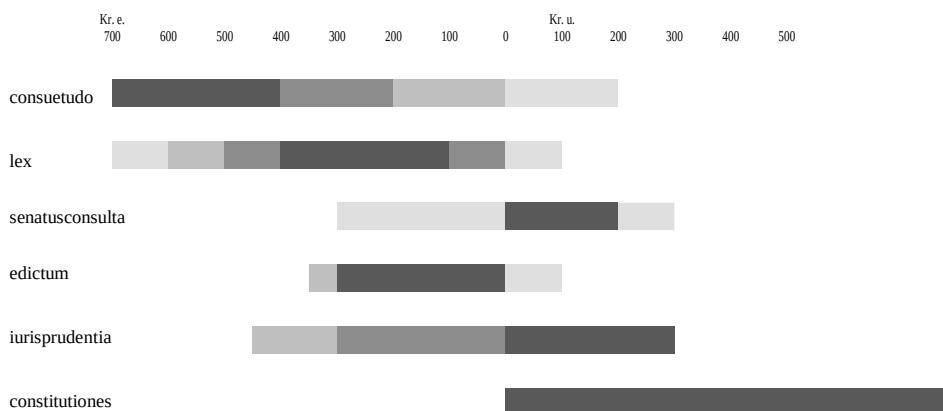
	<u>Társadalom</u>	<u>Állam</u>	<u>Jogfejlődés</u>
? - kb. Kr.e. IV. sz. eleje	Quiritár civilizáció patriarchális rabszolgaság	Archaikus állam, köztársaság kialakulása	Archaikus jog
Kr.e. IV. sz. második fele – I. sz. vége	Nagyüzemi rabszolgaság	Köztársaság	Preklasszikus jog
Kr.u. I. sz. - Kru. III. sz.		Principátus	Klasszikus jog
Kr.u IV. sz. eleje -	Átmenet a feudalizmusba	Dominátus	Posztklasszikus jog

jogforrások

„A római nép joga
 törvényekből, *plebiscitum*okból,
 a *senatus* határozataiból,
 császári rendeletekből,
 azoknak *edictum*aiból, akiknek *edictum* kiadási joguk
 van és
 a jogtudósok *responsum*aiból áll.” (Gaius I.2.)

a jogforrások jelentősége

lex - plebiscitum

„Törvény az, amit a nép megparancsol és elrendel. A *plebs* ugyanis abban tér el a *populustól*, hogy a *populus* elnevezés az összes polgárokat jelenti, beleértve a *patriciusokat* is. A *plebs* elnevezés a *patriciusok* nélkül a többi polgárt jelenti. Ennek következtében egykoron a *patriciusok* azt mondták, hogy őket a *plebiscitumok* nem kötik, mert az ő hozzájárulásuk nélkül hozták létre azokat. Ezt követően azonban meghozták a *lex Hortensia*-t, amely úgy rendelkezett, hogy a *plebiscitumok* az egész *populust* kötelezik. Ilyen módon a törvényekkel egyenlőkké váltak.”
(Gaius I.4.)

komiciális törvényhozás

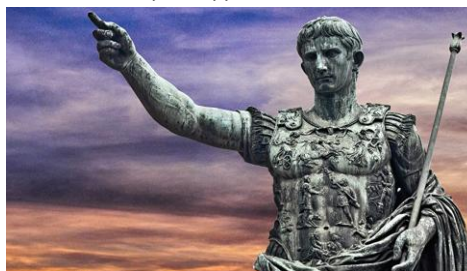
Augustus alatt

mint *tribunus plebis*, egy sor törvényjavaslatot terjesztett be a *concilium plebis* előtt úgy a köz-, mint a magánjog terén Kr.e. 18-ban és 17-ben.

- A közjog terén:
 - *lex Iulia de collegiis*,
 - *lex sumptuaria*,
 - *leges de ambitu*,
 - *adulteriis coercendis* (Kr.e. 18),
 - *de vi publica*,
 - és *vi privata* (Kr.e. 17)
- A magánjog terén:
 - *lex Iulia de maritandis ordinibus* (Kr.e. 18)
- Az eljárásjog terén:
 - *lex Iulia iudiciorum privatorum*
 - *iudiciorum publicorum* (Kr.e. 17)

a *comitia centuriata* előtt

- a rabszolga-felszabadítással kapcsolatban:
 - *lex Fufia Caninia* (Kr.e. 2.),
 - *lex Aelia Sentia* (Kr.u. 4.),
 - *lex Iunia Norbana* (Kr.u. 19.- Tiberius))
- a házassággal kapcsolatban:
 - *lex Papia Poppea* (Kr.u. 9.)

Törvénytípusok szankció szerint

	érvénytelenítés	büntetés
<i>lex perfecta</i>	+	-
<i>lex plus quam perfecta</i>	+	+
<i>lex minus quam perfecta</i>	-	+
<i>lex imperfecta</i>	-	-

példák

lex perfecta: **megtagadja** a szabályellenes cselekmény **érvényét**.

- a római jog tiltja a férjnek a hozományi telek eladását. Ha mégis eladja az ügylet **semmis**.
- a hitvesek közötti ajándékozási ügylet tilos és **semmis**.

lex plus quam perfecta: a szabályellenes cselekmény nemcsak **semmis**, de az elkövetőt még **büntetéssel** is sújtja a szabály.

- a tiltott házasságok **semmisek**, s a felek **büntetést** is kapnak;
- ha valaki erőszakkal kényszerít valakit szerződés megkötésére, az ügylet **semmis**, és a kényszerítő **büntetendő** is.

lex minus quam perfecta: a szabály tiltja az ügyletet, **joghátránnyal (büntetéssel)** sújtja az ügyletet megkötő felet, de az ügyletet érvényesnek ismeri el.

- gyászév alatt az özvegy nő nem mehet újra férjhez, ha mégis megteszi **infamis** lesz, de házassága **érvényben marad**.

példák (2)

lex imperfecta: a benne foglalt parancs megszegéséhez **semminemű** szankciót nem fűz. (De ez nem jelenti azt, hogy a szabály mindenféle jogkövetkezmény nélkül maradna.)

Erre iskola-példa a *lex Cincia*, amely tiltja bizonyos mértéken felül az ajándékozást, de ha az ajándékozás megtörtént, az érvényes volt.

- A magánjog szempontjából tehát egy *lex imperfecta*-val állunk szemben, mivel **nincs szankció**.
- De **jogkövetkezménye mégis volt** annyiban, hogyha valaki az ilyen mértéken felüli MEGÍGÉRT ajándékot perben követelte az azt ígérőtől, akkor a *praetor* kifogást adott ezen követelés ellen.
- Sőt keresetet adott a mértéken felüli ajándék visszakövetelésére.
- Az állami kikényszerítés tehát megvalósul, de magáról a szankcióról nem maga a törvény gondoskodik.

(Ilyen még *Sc. Vellaeum*, *Sc. Macedonianum*)

senatusconsulta

„*Senatusconsultum* az, amit a *senatus* megparancsol és elrendel, s ez törvény erővel bír, ámbár ezt kétségbe vonták.”

(Gaius I. 4.)

a *Senatus* jogalkotó tevékenysége

- A köztársaság korában a *Senatus* befolyása a jogalkotásra háromirányú volt:
 1. a törvényekhez szükséges *auctoritas* megadása révén tkp. a *magistratus* javaslatának felülvizsgálatát jelentette.
változás: Kr.e. 339. *lex Publilia Philonis de patrum auctoritate* !!
 2. megelőző beavatkozási eszköz: a *magistratus*nak adott tanács *senatusconsultum*
(a vélemény nem volt kötelező a *magistratus*ra, de nehezen tudta figyelmen kívül hagyni azt)
 3. a *praetor* tevékenységébe való beavatkozás (a *ius honorarium* alakítása).
- A principatus alatt:

Lassanként a *senatusconsultum*ok **törvényerővel** kezdtek bírni (egyre nehezebb volt összehívni a népgyűléseket, illetve azok már csak a városi *plebs*re korlátozódtak.)

Az egyes SC-ok elnevezésében az indítványozó *magistratus* vagy *princeps* neve jelent meg.

A *principatus* folyamán egyre inkább nyilvánvalóvá vált a *princeps*ek túlsúlya a SC-ok indítványozása terén: **a princepsi akarat pusztá formális megerősítésévé váltak – NORMATÍV jellegű szabályok.**

constitutiones principum

„Császári rendelet az, amit a császár *decretum*ával, vagy *edictum*ával, vagy *epistulá*jával elrendelt. Sosem fért ahhoz kétség, hogy ez **törvényerővel bír**, mivel maga a császár is hatalmát törvény útján kapja meg.”

(Gaius I.5.)

a princeps jogalkotó tevékenysége

- A *principatus* alatt a törvényhozó hatalom elvileg továbbra is a köztársasági szervek kezében maradt.
- Azonban hamarosan maga a *princeps* is gyakorolni kezdett
önálló (jogalkotó) normatív tevékenységet.
- Ennek alapjául a későbbiekben két elvet fogalmaztak meg:
 - a *princeps* felette állt a törvényeknek, nem kellett azokat betartania, abszolút immunitást élvezett („*princeps legibus solutus*”)
 - a *princeps* akarata, a rendes törvények erejével bír („*quod principi placuit, legis habet vigorem*”)
- a jogtudomány idővel a *princeps* normatív aktusait jogforrásként ismerte el.

constitutiones principum

általános jellegű	<i>edicta</i>		• <i>imperium proconsulare</i> alapuló hatalmából eredt • egy vagy több <i>provincia</i> vagy <i>municipium</i> tekintetében hozta • általában nem tartalmaznak jogi újításokat
	<i>mandata</i>		• <i>imperium proconsulare</i> alapján adott utasítások • a <i>princeps</i>től függő funkcionáriusoknak szóltak • gyakrabban tartalmaztak igazi újításokat
egyedi aktusok	<i>rescripta</i>	<i>epistula</i>	• a <i>princeps</i> véleménye (<i>responsa</i>) • bírák, helytartók kérelemére (<i>relationes, consultationes, suggestiones</i>) • nem világos vagy vitás jogi kérdésekben
		<i>subscriptio</i>	• a <i>princeps</i> véleménye • a felek (<i>libelli, preces, supplicationes</i>) kérték • a <i>princeps</i> a beadvány alján válaszolt
	<i>decreta</i>		• a <i>princeps</i> egyedi jogvitában hozott döntése • az élő, hatályban lévő jog alkalmazását jelentette • a bírák általában tartották magukat a császári döntésekhez • nem voltak alkalmasak a jog széleskörű módosítására

edicta

„Edictumok azoknak a parancsai, akiknek *ius edicendi*-jük van. A római nép *magistratus*ainak van *ius edicendi*-jük. De az edictumok tekintetében a két *praetor*nak: az *urbanus*nak és a *peregrinus*nak van a legtágabb jogköre.

Az ő joghatóságukkal a provinciákban a *provincia helytartói* rendelkeznek.

Ugyanígy (van) az *aedilis curulis*-ek edictumaiban, akiknek joghatóságát a római nép tartományaiban a *quaestorok* gyakorolják. Ugyanis a császár tartományaiba egyáltalán nem küldenek *quaestorokat*, és éppen ezért ezt az edictumot ezekben a tartományokban ki sem hirdetik.”

(Gaius I. 6.)

a ius honorarium (praetorium) sorsa

kreativitása a *principatus* korában egyre inkább eltűnik

Okok:

- a *praetori edictum* ekkorra már olyannyira kikristályosodott, hogy elvesztette a továbbfejlesztés lehetőségét.
- Hadrianus egyik *senatusconsultum*a, melyben megtiltotta az edictum módosítását
- ez a jogszolgáltató hatalom jogfejlesztő tevékenységének végét jelentette
- a *cognitio extra ordinem* konkurenciája
- ez a mentes a formalitásoktól, és az írásbeliség uralja
- a bíró döntése ellen fellebbezni lehetett (*appellatio* vagy *provocatio*) végső soron a *princeps*hez, akinek így a kezébe került a reformálás lehetősége.

Salvius Iulianus

EDICTUM PERPETUUM

(Kr.u. 130)

klasszikus kori jogfejlődés

megújuló magánjog

(a *ius civile* és a *ius honorarium* „rendellenes” fejlődéseként)
„klasszikus *ius novum*”

jellemzője:

- új jogintézmények születése a *princeps* jogalkotó tevékenysége révén
- új igények perlésének a lehetősége a *cognitio extra ordinem* révén

a *ius civile*, a *ius publicum* és a *ius honorarium* szinte valamennyi intézménye bizonyos átalakuláson ment át

harmonikus és szerves jogrendszer
egységként fejlődik

a jogtudósok tevékenysége révén

jogászai tevékenységi módok

Cicero (Kr.e. 106-43) műveiben olvasunk összefoglalóan a különböző jogászai tevékenységi módokról:

- „*cavere*”
- „*agere*”
- „*respondere*”

E jogászai tevékenységi formák természetesen már a jogtudósok fellépése előtt szükségképpen szerepet játszottak, a *pontifexek* is folytatták mindhárom tevékenységet.

jogászi tevékenységi módok (2)

- „*Cavere*”:
okirat- és keresetformulák (*cavere in iure*) megalkotásában realizálódott.
A felek kérésére a jogtudó a megfelelő formára oktatta ki az ügyfelet – ugyanígy segítette a jogalkalmazót.
- „*Agere*”:
az a tevékenység, amelyet a *pontifex*ek vagy a *iuris consulti* a peres félnek azáltal nyújtottak, hogy a rendelkezésre álló **keresetformulák közül a legmegfelelőbbet választották ki** számára, s vigyáztak, hogy a peres fél el ne vétse a rituálét.
(A bíróság előtt a *pontifex*, illetve a *iuris consultus* közvetlenül nem játszott szerepet e tevékenységben, hanem a rétor (*orator*), akit az előbbieket, mint a jog szakértőit instruáltak.)

jogászi tevékenységi módok (3)

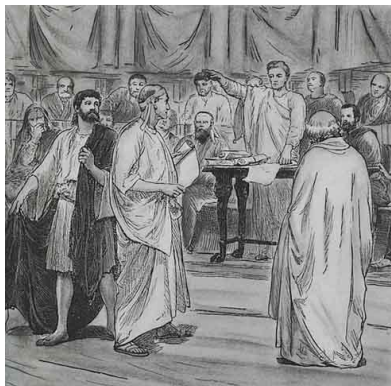

- „*Respondere*”:
– a peres felek,
– az esküdtbírák,
– a *magistratus*ok által a *pontifex*ekhez, ill. *iuris consultu*sokhoz intézett kérdésekre való véleményadást kell érteni alatta.

a respondeáló tevékenység tágabb értelemben a *cavere* és *agere* tevékenységet is magában foglalta, szűkebb értelemben azonban kizárólag a kötetlen **jogászi véleményadó tevékenységet** jelentette.

responsa prudentium

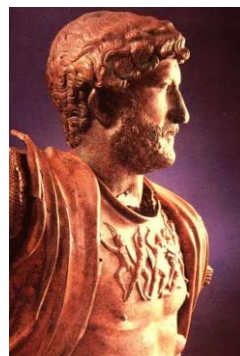
„*Responsa prudentium* azoknak a döntései és véleményei, akiknek engedélyük van jogot alkotni. Ha ők mindannyian **egységes döntésre** jutnak, amiről így döntöttek, az törvény erővel bír. Ha azonban eltérő véleményen vannak, a bíró azt a véleményt követheti, amelyiket akarja. Ezt jelzi az isteni Hadrianus egyik leirata.”
(Gaius I.7.)

a klasszikus jogtudomány

A *principatus* a katonai monarchiát a republikánus formák tiszteletben tartásával építette ki, és megkísérelte a köztársasági **jogtudósok saját szolgálatába való állítását** – természetesen nagy óvatossággal – keresztülvinni.

E kísérletet egyes jogtudósok autorizálásával, azaz az ún. ***ius publice respondendi*** megadásának privilégiumával próbálta a *princeps* realizálni.

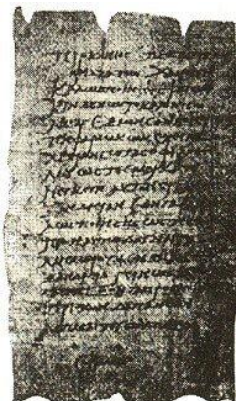
ius publice respondendi

- a) **Augustus** e privilégiumot még csak konkrét esetekre adta meg egyes jogászoknak úgy, hogy ez formálisan semmiféle kötelező erővel nem rendelkezett a bíróra nézve, bár kétségtelen, hogy az érdemi határozat meghozatalánál döntő jelentőséggel bírt.
E privilégiummal Augustus idején csupán az *ordo senatoria* tagjai közül kikerülő jogászok rendelkeztek, ami természetes is, hiszen Augustus döntően a szenátori rendre támaszkodott.
- b) Megváltozott a helyzet **Tiberius** idején, aki az *ordo equestris*ből (lovagrend) származóknak is biztosította az autorizálást, minthogy Róma gazdasági életében a lovagok (tehát a pénzarisztokrácia) mind nagyobb szerephez jutottak.
Az autorizálás tartalmilag is szélesedett, miután a jogtudós privilegizált véleménye most már nemcsak egyetlen jogesetre volt alkalmazható.
- c) Végül **Hadrianus**, aki a császári hatalmat a polgári bürokrácia kiépítésével kívánta megszilárdítani, elrendelte, hogy az autorizált jogászok egybehangzó véleménye a bíróságok előtt bizonyos feltételek mellett kötelező erővel bírjon.

iurisprudentia

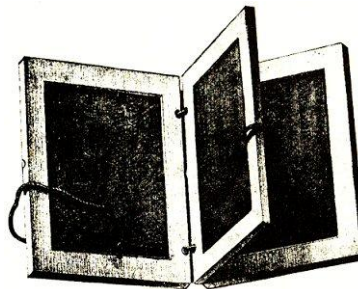
Két ösztönző erő:

- a *princeps* támogató és szorgalmazó tevékenysége,
- a római jog elért egy bizonyos teljességet, amely már lehetővé tette intenzív tanulmányozását

• Irodalmi formák, műfajok:

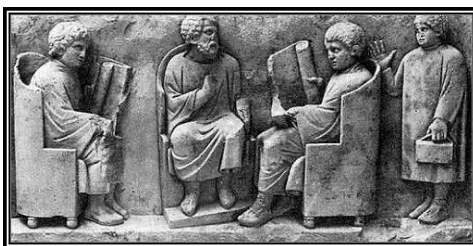
- *institutiones*
- *regulae, sententiae, definitiones*
- *responsa, epistula*
- *quaestiones*
- *digesta*
- *ad Sabinum, ad Q. Mucium*
- *ad edictum*

instituere

A klasszikus korban megerősödött az *instituere*, azaz a jogtanítás (*docere*), amely a jogtudomány anyagának a **rendszeresítését** minden addiginál szükségesebbé tette.

E jogtanító tevékenységnek legfontosabb eredménye Gaiusnak, a Kr. u. 2. században élt jogtudósnak az *Institutiói* voltak, amelyek hármass beosztása (*personae, res, actiones*) megteremtette a később ***institutio-rendszernek*** nevezett tanszisztémát, amelynek keretében a nagy klasszikus jogász a jog fogalmából mintegy axiómából indult ki, és abból vezette le a részfogalmakat.

„iskolák – irányzatok”

Schola (secta) Sabiniana

- konzervatív irányultság, vagyis szoros kötődés a tradíciókhoz
- hivatalos, a császár által inkább elismert irányzat
- rendszertani megközelítés, vagyis a gyakorlat igényeire jobban figyelő tárgyalásmód

Capito

Masurius Sabinus
Cassius Longinus
Iavolenus Priscus
Salvius Iulianus

Schola (secta) Proculiana

- a progresszív, újításoktól sem visszariadó jogászokat tömörítette
- nagyobb tudományos érték
- kazuisztikus megközelítés, vagyis a tények és szabályok komplexebb, bonyolultabb megközelítése

Labeo

Nerva pater et iun.
Neratius Priscus
Proculus
Iuventius Celsus

ius controversum

a klasszikus jog fénykora

- Antoninus Pius alatt: Africanus, Pomponius, Gaius

- Marcus Aurelius alatt: Marcellus, Scaevola

- Severusok alatt: Papinianus, Paulus, Ulpianus

Ránk maradt eredeti munkák:

- *Fragmenta iuris Romani Vaticana*
- *Lex Dei, sive Mosaicarum et Romanorum Collatio*
- *Pauli Sententiae*
- *Tituli ex corpore Ulpiani*
- *Gai Institutiones*